

O POČIATOČNÝCH ZVUKOVÝCH PREJAVOCH ČLOVEKA (úvahy, procesy, skutočnosti)

Jozef Vereš

Abstrakt

Vo vybraných súvislostiach sú vykladané novšie aktivačné činitele, ktoré napomáhajú prehľbovať poznatky o vývine človeka, vývoji spoločnosti vo vzťahu k prvopočiatovým hudobným prejavom. Reflexia je orientovaná na dávnu kultúru vo vývojovom vzťahu človek, hudba a spoločenský rozvoj.

Kľúčové slová

Evolučný proces človeka, zvukové prejavy, hudba, reč, pozorovanie, imitácia, komunikácia, bádateľské výsledky

Abstract

According to particular continuity the new activation factors that help to deepen the knowledge of the human and society development with the coherence to first music expressions are discussed. The study deals with the culture in the very past with its connection of man, music and social development.

Keywords

Evolution process of human kind, sound expression, music, speech, observation, imitation, communication, investigation results.

Všeobecne je známe, že korene hudobných prejavov, ako aj spôsoby ich odovzdávania, siahajú až do dávnej prehistorickej minulosti. Ich skúmanie je i v súčasnosti prezentované ako zložitý bádateľský problém. Výskum sťažujú nielen neprehľadné a spleťité historické javy v jednotlivých častiach sveta, momenty relatívnosti vyskytujúcich sa v myšlienkových rekonštrukčných procesoch, ale najmä deficit či absencia priamych prostriedkov, prameňov na uspokojivé poznanie ich pôvodu, vzniku a vývoja. Jednoducho povedané, chýbajú

fakty o prvých zvukových prejavoch človeka, ako i skutočnosti súvisiace s prvopočiatkami hudby.

Úsilie o zníženie tohto deficitu je možné sledovať od druhej polovice 19. storočia. Viaceré hypotézy, teórie sa postupne prehĺbujú o poznatky z vývojového procesu človeka, ako aj o výsledky experimentálnych bádání z viacerých vedných odborov. Vedy si v takýchto prípadoch vymieňajú nielen získané poznatky, ale i koncepcie, metodologické podnety pri objasňovaní skúmaného problému.

K vývojovému procesu človeka

Evolučný proces človeka nie je jednoduché priblížiť, najmä ak nálezy z raného a stredného paleolitu sú fragmentové, kusé (*je to potvrdzované i tým, že praobyvateľov v uvedených obdobiach pravdepodobne ešte nepochovávali*). Jeho počiatky sa viažu na koniec treťohôr (*éra pleistocénna – diluvium, pred 1,8 milióna až 10 000 rokmi*), kedy začal prebiehať vývoj vyšších hominidových foriem (*Dryopithecus, Pliopithecus*)¹. Potvrdzujú to i výsledky bádania anglického antropológa Louisa Leakeyho². Podľa menovaného vedca, prví ľudia nežili pred 800 000 rokmi, ale už pred 1 800 000 rokmi (*v ranej ére pleistocénnej*). Leakey v rokli Olduvai v severnej Tanzánii, vykopal zvyšky fosílií bytosti, ktorú nazval Homo

¹ Hominidy patria do radu primáty, kam radíme aj poloopice, opice a ľudoopy. Sú to dvojnohé tvory, z čoho vyplýva schopnosť vzpriamenej schôdze. Poznáme dva rody hominidov: Australopithecus a Homo. Z rodokmeňa hominidov Australopithecus sa pred 2,5 miliónmi rokmi vydělil rod Homo, ktorý žil 1,5 milióna rokov australopitekmi. Evidentnejší rozdiel bol v tom, že človek mal väčší mozog, jemnejšiu čelusť, inak umiestnené hlasové ústrojenstvo, čo umožňovalo vytvoriť reč.

² Bliššie pozri: Mary Leakey's Works include Olduvai Gorge: My Search For Early Man. 1979

habilis, „handy man“ (*ručný človek, mal dlhé ruky*)³. Táto bytosť žila už pred známym Homo sinanthropus žijúcom v Afrike, asi pred 1 750 000 rokmi, ktorý pravdepodobne vyhynul do roku 800 000 pred n.l. Homo habilis bol pohyblivejší, používal nástroje, čo dokazuje objavený sled raných vrstiev pri Olduvai, ktoré umožnili sledovať vývin nástrojov vyhotovených z okruhliakov (*z kameňov, balvanov*). Vyššie spomenutú bytosť dnes ponímame ako vlastného prapredka dnešného človeka. Fosílie hominidov (*prapredkov človeka, nie z terajších druhov opíc*) sa našli i v Soane v Indii, v Čou – kchou – tien pri Pekingu a na Jave.

V odbornej literatúre nie je z obdobia štvrtohôr jednotné delenie vývojového procesu človeka. Odôvodňuje sa to najmä novými poznatkami. Najčastejšie sa vyskytuje delenie na štyri skupiny: australopitekoidnú (*je zaraďovaná do obdobia interglaciál - začiatky pleistocénu, Afrika*), pitekantropoidnú (*sinanthropus, pithecanthropus, - začiatky štádia pleistocénu Ázia, Afrika – začiatky štádia stredného pleistocénu*), neandertaloidnú (*raný moustérien – vyššie obdobie pleistocénu, vykazujú rôzne stupne príbuznosti k Homo sapiens*) a Homo sapiens (*Crô – Magom, Combe C., Chancelade*)⁴. Neandertálsky človek bol okrem iného hlavným nositeľom „moustierskej“ kultúry, ktorá sa vyvinula z „levalloiskej“ techniky, používanej pri tvorbe vlastných nástrojov. Do Európy sa dostala zo severnej Afriky cez južné Rusko. Neandertálsky človek bol významný tým, že poznal špecifickú formu pochovávania – v skrčenej polohe. Poloha tela mala predstavovať embryo, čo naznačovalo

³ Fosílné nálezy chýbajú spreď 10 - 5 miliónmi rokmi.

⁴ Druhy Homo : rudolfensis (pred 1,8 mil.), habilis (pred 2-1 mil.), heidelbergensis (pred 700 000), erectus (pred 1,8 mil.), sapiens (pred 200 000- 140 000), nenderthalensis (pred 250 000 – 30 000) rokmi atď.

predstavu znovuzrodenia po smrti. Obdobný spôsob pochovávaní je možné sledovať i u niektorých dnešných primitívnych kmeňov. Po neandertáloch nezostalo vo voľnej prírode veľa stôp, nakoľko hominídivia používali na nosnú konštrukciu obydlia drevené koly, ktoré sa časom rozpadli. Dokonca, ak sa neandertálec rozhodol presídliť, svoj príbytok si rozložil a vzal so sebou. Z tohto dôvodu sú stopy po ich obydliach veľmi vzácne. Za výnimočný nález je možno považovať i objav, ktorý sa podaril odhaliť tímu archeológov v roku 2005 počas prieskumných prác v Porýní. Zvyšky neandertálskeho obydlia sa našli v povrchovej bani na ťažbu hnedého uhlia v obci Inden. Bádania odkryli oválnu priehlbínu, ktorá bola podľa najnovších poznatkov pôdorysom neandertálskeho obydlia. V okolí sídla, ktoré vzniklo pred približne 120 000 rokmi, ležalo 60 nástrojov z pazúrka, medzi ktorými boli aj primitívne čepele slúžiace na rezanie kože alebo mäsa, oštepky, sekery.

S vývojovým procesom človeka (*t.j. prapredkov z rodokmeňa hominidov*) úzko súvisela i jeho aklimatizácia a adaptácia na meniace sa podmienky flóry a fauny (*silné ochladenie, časť pralesov vystriedala príroda bez pralesov*), spôsob zaobstarávania a udržiavania potravy (*prechod od zbierania kôry, korienkov, tráv, na lov zverí*), polohové zmeny tela (*pohyb sa začal narovnávať, prispôboval sa novým podmienkam na Zemi*). Pohyb nebol jedinou zmenou vo vývojovom procese praobyvateľa zeme. Viaceré zmeny sa dlhé obdobia nedali vizuálne postrehnúť najmä z hľadiska anatomického. Napríklad larynx, ktorý prvotne slúžil ako prívod vzduchu, sa narovnávaním chôdze zdokonaľoval ako orgán fonácie⁵, čoho dôkazom sú mnohé odborné

práce⁶. Vývin fyziologických funkcií pračloveka zrejme neprebíhal izolovane, či bezcieľne, ale v súčinnosti so životnou praxou, psychologickou sférou, adaptačným procesom, čo navzájom podnecovalo rozvoj vyššej nervovej a mozgovej činnosti (*v základných myšlienkových vzťahoch sa postupne začal od podvedomého prijímania podnetov orientovať medzi totožnosťou a rozdielnosťou, vo vykonávaných činnostiach uplatňoval dôvtip - napríklad pri lovení zvierat využíval lovecké nástrahy, z osvedčených spomenieme najmä jamy, čo kládlo vyššie nároky i na organizáciu*).

K zvukovým prejavom

Najstaršie výklady o hudbe sú často spájané s rôznymi božstvami, ktoré nachádzame v mýtoch, legendách, povestiach a podobne. Hudobné prejavy sú v nich opísané ako niečo hotové, či dodané. Pre historické poznanie javov sú nepostačujúce, nakoľko neprinášajú riešenia o vzniku hudby (*určité opodstatnenie však môžu mať, napríklad ako podnety pre rané poznanie ľudského myslenia*). Ďalej možno spomenúť výklady viažuce sa k napodobňovaniu zvukov z prostredia prírody (*zvierat, spevu vtákov a podobne*), ako aj ich tézovité doplnenie o nasledujúce explikácie.

Človek zrejme vydával zvuky skôr, ako ich začal napodobňovať (*napríklad výdychom, kašľaním, chrápaním*). V prvých štádiách vývoja mu to umožňoval larynx, ako jednoduchý dýchací orgán (*vydával tzv. distinktné zvuky*). Paleta počutých zvukov bola

⁶ Pozri napríklad prácu Bohumila Geista: Původ hudby. Supraphon Praha Bratislava 1970, s.41-54.

⁵ Larynx nevytvára reč, je len prostriedkom tlmočenia myslenia

pravdepodobne širšia, ako skupina zvukov, o ktorej sa domnievame, že najčastejšie podnecovala pračloveka k ich napodobňovaniu. Akiste počul zvuky, ktoré vytváral napríklad šum lesa, vietor, rieka, vodopád, v prímorských územiach morské vlny atď. Zvuky z okolia prírody aktivizovali inštinktívny nárast zvukových dojmov, čo jednotlivcom umožňovalo získavať nové zvukové a životné skúsenosti. Ich „ukladanie“ sa postupne stalo vitálnym žriedlom pre aktivizáciu sluchu, štádiové rozoznávanie intenzity, dynamiky, farby, pohybu, čo napomáhalo formovať jeho signalizačnú a zvukovú paletu vôbec.

Koniec koncov, sluchový orgán človeka nie je v zásade ináč utvorený ako u tzv. vyšších živočíchov, hoci tieto, často disponujú silnejšou sluchovou citlivosťou pre ich vlastné prežívanie ako ľudskí jedinci. To sa prejavilo aj v roku 2004 pri prírodnej katastrofe, vyvolanej cunami v okolí krajín indonézskeho mora, kde väčšina zvierat pred ničivou silou morských vln včas utiekla do bezpečia (o život však prišlo asi 300 000 ľudí). Nezanedbateľná nemusí byť ani taká skutočnosť, že začiatky zvukových prejavov sa najčastejšie spájajú s mužským pokolením (čo môže súvisieť so zabezpečovaním živobytia, prekonávaním životných nástrah, ich dôležitejším postavením v dávnych pospolitostiach, ktoré pretrváva i v niektorých súčasných kultúrach), hoci nový potomok sa pri narodení hlási matke plačom a matka k nemu svojou komunikáciou, starostlivosťou.

Známa je i skutočnosť, že niektoré súčasné kultúry, kmene (napr. Ohnivá zem, Veddovia) žijúce na nízkom stupni vývoja, nepoznajú hudobné nástroje a hudba u nich existuje a vzniká. Túto skutočnosť v súčasnom dobovom kontexte prezentuje v modifikovanej premene hudobno – tanečná performens skupina „Stomps“, ktorá

svojimi vystúpeniami dobyla mnohé svetové hudobné centrá⁷. Hudobné nástroje v spomenutej skupine zastupujú najmä veci, ktoré človeka denne obklopujú. Na vystúpeniach používa zmetáky, lopaty, rozličné plastové nádoby, zapaľovače, skladacie stoličky, pokrievky, noviny, piesok, gumené hadice, ako i vlastné telá. Ich program je postavený na rytmicko – hudobnej zložke a na prvkoch divadelnej performens. Nápadité rytmy, pohybová kreativita, radosť členov súboru z prezentujúcich rytmov na jednoduchých nástrojoch, vyžarujú podmanivú atmosféru z pódia, ktoré si rýchlo získava publikum i bez akéhokoľvek ozvučenia.

Zvuk ako významný fenomén

S uvedenou problematikou sa spája i otázka priority medzi hudbou a rečou. Niektorí autori obhajovali prvenstvo hudby pred rečou (*Ch. Darwin, D. Black*)⁸, iní napodobňovanie prírody (*napríklad vtáčieho spevu*)⁹, čo ponímajú ako prvý počiatkový impulz ku vzniku hudby (*CH. Batteaux, A. Dubois, E. B. Tylor*). Napodobňovanie zvukov zvierat zrejme malo v dávnych dobách okrem praktického významu aj magický zmysel. Možno to vysvetliť tým, že napodobňovanie zvuku zvierat pomáhalo lovcovi ľahšie prilákať vytypovaného živočícha (*zvukové napodobňovanie zvierat, zvukové lákanie zrejme*

⁷ 12.mája 2005 vystúpili i v Bratislave na javisku Istropolisu.

⁸ Richard Wagner vývoj slovnej reči z melódie považoval za celkom prirodzenú konzekvenciu. Pre doplnenie len uvedieme, že podľa nálezov bol Homo erectus schopný primitívnej reči /žil pred 1,8 miliónmi rokmi/. Bol mäsožravec, používal už i oheň.

⁹ Najstaršie fosílie spevavcov pochádzajú asi z odbobia pred 40 miliónmi rokmi. Vtáčí svet však spevavce ovládli až oveľa neskôr /začiatkom miocénu – pred 25 miliónmi rokmi/. Zmenou podnebia sa rozšírili stepy, čo umožnilo explóziu spevavcov.

vyžadovalo vylúdiť nie len výškovú, ale i farebnú modulovanú imitáciu - používa sa aj v dnešnom poľovníctve). Magickú predstavu v ňom mohlo vyvolávať želanie, či túžba, že s napodobnením zvuku zvierata nadobudne napríklad jeho silu, alebo iné špecifické znaky živočíchov z okolitej prírody. Z uvedeného možno usudzovať, že v dávnych dobách ľudské bytosti pravdepodobne dokázali imitovať určité zvukové počutia z prírody.

Z bádateľských aktivít

Človek sa v evolúcii nedostal na miesto, ktoré mu dnes patrí, fyzickou priebornosťou, ale spoločnosťou. Jedine životom v skupinách a vzájomnou spoluprácou sa mohol vyhnúť obrovským dravcom, ktoré naňho číhali. Človek vo svojich evolučných úsekoch zrejme nebol len lovcem, ale i korisťou. S teóriou človeka ako koristi prišiel na začiatku 21. storočia Robert W. Sussman, antropológ Washingtonskej univerzity. Vyhlásil, že túto teóriu podporujú mnohé skameneliny, ktoré vedci dosiaľ nevedeli presvedčivo skĺbiť s teóriou človeka - lovca. Sussman s tímom skúmal skamenené záznamy spred siedmich miliónov rokov, ktoré porovnávali so súčasnými teóriami o priebehu evolúcie. Pre podrobnejší výskum si vybrali *Australopithecusa afarensis*, predchodcu človeka žijúceho pred piatimi až dva a pol miliónmi rokov¹⁰. *Australopithecus afarensis* bol tzv. hraničným druhom – mohol žiť rovnako dobre na zemi ako na stromoch. To sa stalo aj prvým argumentom Sussmana, nakoľko primáty, ktoré paria k hraničným druhom, sú korisťou, nie predátormi. Ďalším argumentom, ktorý podporuje

hypotézu, že človek bol kedysi korisť, nie lovec, sú zuby *Australopithecusa*. Neboli prispôbené na jedenie mäsa (*bylinožravce mali mohutnejšie stoličky, čo umožňovalo rozomieľať účinne rastlinnú potravu*). Dávni ľudia jednoducho nemohli jesť mäso. Predchodcovia dnešného človeka nedokázali jesť väčšie množstvo mäsa až dovtedy, kým nevynašli oheň a s ním varenie. V období *A. afarensis* žilo na zemi oveľa viac predátorov ako dnes. Ľudia sa bránili len používaním mozgu, svižnosťou a životom v skupinách (*v komunikácii využívali jednoduchú vizuálnu mimiku, pohybové gestá, zvukové signály, vznikajú i počiatky abstraktného myslenia*). Potvrzuje to aj výskum Jamasa Rillinga z Emoryho univerzity (*Atlanta*), ktorý pozorovaním aktivity v mozgu zistil, že ľudia považujú spoluprácu za výhodnú, naopak, na nespuprácu reagujú negatívne. V tom je rozdiel aj v porovnaní so šimpanzami – ak potrebujú pomoc, nejdú ju hneď hľadať k svojim druhom¹¹.

Jedným cieľom genetiky je nájsť úseky DNA (*kyselina deoxyribonukleová - poskytuje genetickú informáciu*) špecifické pre človeka, alebo aspoň výrazne zmenené v porovnaní s dedičnou informáciou iných primátov a cicavcov. Teda to, čo robí z človeka inteligentnejšiu bytosť v porovnaní s ostatnými primátmi. Úspešne to dokazujú vedci z Kalifornskej univerzity v Santa Cruz. Medzinárodný vedecký tím (z *USA, Belgicka a Francúzska*) pod vedením Davida Haussslera dokončil v roku 2005 sekvenovanie DNA šimpanza, ktoré následne porovnávali so zodpovedajúcim úsekom v ľudskom géne. Bádatelia našli úsek DNA, v ktorom sa od šimpanza (*a ostatných primátov*) líšime tempom zmien, ktoré sa

¹⁰ Bližšie pozri: Donna Hart and R.W. Sussman: *Man the Hunted: Primates, Predators, and Human Evolution*. Westview Press, Boulder, CO. 2005

¹¹ Bližšie pozri: Rilling, J.K.: Allometric departures for the human brain provide insights into hominid brain evolution. *Behavioural and Brain Sciences* 2001, 24:292 - 293

odohrali po rozchode našich evolučných línií. Identifikovaná oblasť v ľudskej DNA sa vyvíja nezvyčajne rýchlo oproti iným primátom, kde zostávala rovnaká. Gén označili skratkou HAR (*human accelerated regions*). Funkcia tohto úseku sa zrejme podieľa na vývoji ľudského mozgu v štádiu embrya medzi siedmym a deviatym týždňom tehotenstva. Vedci zároveň zistili, že HAR je súčasťou väčšieho úseku DNA, ktorý sa prepisuje do RNA (*kyselina ribonukleová*) v mozgu. Podľa vedcov, táto bielkovina pomáha pri vývoji embrya zakladať aj architektúru mozgu, čo v podstate naznačuje, že dramatické zmeny sa neudiali len s uvedeným génom, ale i s mozgovou kôrou, ktorá zodpovedá za niektoré komplexnejšie mozgové funkcie, ako napríklad jazyk či spracovanie informácií¹².

K napodobňovaniu zvukov z prírody (*najmä vtáčieho signálu – spevu*) sa viažu i spomenuté úvahy o vzniku hudby. Od 60 – tých rokov 20. storočia sú tieto reflexie do určitej miery dopĺňané o bádateľské výsledky maďarského ornitológa P. Szókeho, zaoberajúceho sa štúdiom akustických komunikatívnych systémov zvierat i človeka. Bádateľ sa vo svojich experimentálnych výskumoch zameriaval na zvukové prejavy vtákov (*ako aj na iné zvukové zdroje*), ktoré nahrával pomocou

¹² Haussler.D.: Har 1: brain gene that evolved rapidly in humans. Nature, Aug. 16, 2006

Uvedený text ešte doplníme o názor vedcov z Kalifornskej univerzity, ktorí v roku 1986 dospeli k záveru, že všetci ľudia pochádzajú z jednej ženy, ktorá žila v Afrike pred 200 000 rokmi. Táto teória vychádza mitochondriálnej DNA /mitochondria = časť bunky/, ktorá sa líši od DNA bunkového jadra a odovzdáva sa len ženskej línií; mitochondriálna DNA rýchlo mutuje, a to konštantnou rýchlosťou. Na základe porovnania mitochondriálnej DNA žien rôznych etnických skupín vedci odhadujú čas za aký sa etnická skupina vzdáľuje od spoločného predka. Vedci takto v podstate zostavili rodokmeň ľudstva, na začiatku ktorého je „mitochondriálna Eva“, pramatka každého z nás. Neznamená to, že ide len o jedinú ženu z tohto obdobia i vzhľadom tomu, že vedci tvrdia, že do dnešného dňa prežili len gény tejto ženy.

špeciálne upravených prístrojov. Zaznamenaný zvukový prejav, prostredníctvom zvukovo - reprodukčnej techniky a jej funkcií, postupne prispôboval do prijateľného zvukového signálu pre ľudský sluch, čo umožnilo diferencovať a znakovovo kódovať jeho tónové výšky (notový zápis). Experimentálne výsledky P. Szókeho sú určitým dôkazom nerozlíšenia intervalového pohybu o vtáčom zvukovom prejave s ľudským jedincom (*sluchový orgán človeka nie je vycibrený pre citlivé zachytávanie a rozlíšenie všetkých zvukových signálov*). Kompletne však nevyvracajú úvahy, myšlienky súvisiace s napodobňovaním vtáčieho spevu (*otázky viažuce sa k počiatkom hudby neboli bádateľovým hlavným výskumným zámerom*)¹³. Túto problematiku z času na čas prehlbujú nové stimuly, novšie indície, ktoré zosilňujú názor, že vtáčí signál mohol u jednotlivcov aktivizovať podvedomé „protoestetické“ podnety. Inštinktívne počutie zvukového signálu a jeho svojrázne sebaopozorovanie, zrejme podnecovalo nárast impulzov, dojmov v ľudskom subjekte, aj vzhľadom k tomu, že jedinec zvukový model nedokázal hlasovo „uchopiť“, imitovať. S podobnými javmi sa stretávame aj u niektorých súčasných jedincov, ktorí hlasovo nedokážu imitovať ani jednoduché počuté nápevy, hoci pútajú ich sluchovú pozornosť.

Ďalšie názory a výklady

Nemecký muzikológ Anton Mayer napodobňovanie sledoval vo vzťahu príroda a láska, ako aj spomínaný bádateľ Darwin, ktorý hudbu chápal ako očarenie druhého pohlavia. F.J. Fetisov a W.C. Stafford vychádzajú z prirodzených podnetov okolia človeka (*prvky hudby sa*

¹³ Bižšie pozri: práce Szókeho P.

vyskytujú vo všetkom čo nás obklopuje). Idey talianskeho bádateľa Fausta Torrefranca¹⁴ sa viac – menej pokladajú za syntézu viacerých výkladov o vzniku hudby (vychádzal z názorov H. Spencera, K. Buchnera, C. Stumpfa). V odbornej literatúre sú často prezentované nasledujúcimi myšlienkami: „najskôr vznikol pravý krik, zmes zvieracieho a ľudského zvuku, ktorý vydal pračlovek v stave najväčšieho vzrušenia. Zvuk prispôboval pôvodnej výške podľa stupňa citového afektu počas fonačného aktu, a to tak, že nárastom afektu smeroval k vyššiemu, poklesom k nižšiemu tónu. Tým dochádzalo k ohybnosti hlasu a k prakadencii, ktorá počas ďalšieho vývoja viedla ku vzniku tónových skupín, melismát, a tým i hudby, na druhej strane k artikulovanej reči“¹⁵. Uvedené myšlienky zrejme pomýlili viacerých mysliteľov. Dávali ich do súvisu s modulovaným zvukovým prejavom, ktorý sa nachádza v reči, ako i v hudbe. Tento postreh bol interpretovaný v tom zmysle, že modulovaný zvukový prejav je v reči prostriedkom dopĺňujúcim a hudba je vedľajší produkt reči (J. J. Rousseau). Zrejme tieto myšlienky viedli aj J. Huttera¹⁶ hovoriť o prakadencii, ktorá síce demonštruje určitú príbuznosť s melodickou líniou reči, ale neposkytuje doklad na odvodenie hudby z reči. Niektorí autori vznik melódií dávajú do súvisu s kolísavým akcentovaným hlasom pri „vyludzovaní“ krátkych opakovaných zvukových výrazov (napr. Fritz Bose), ktoré postupne nadobúdali zreteľnejšiu tonálnu fixáciu. Torrefrancove názory podnecovali i bádateľskú prácu Bruna Nettla, čo potvrdzujeme nasledujúcim citovaným textom: „v dávnych dobách existoval

¹⁴ Torrefranca, F.: Le origini della musica. In: Rivista Musicale Italiana. XIV, 1907, s. 555-594. O bádateľovi píše vo svojej práci/1970/ Geist Bohumil.

¹⁵ Geist, B.: Původ hudby. Supraphon Praha – Bratislava. 1970, s. 27.

¹⁶ Hutter, J.: Hudební myšlení. Praha, 1943

nediferencovaný spôsob komunikácie. Nebola to ani hudba, ani reč, skôr spôsob, ktorý mal spoločné tri rysy – výšku, prízvuk a trvanie“¹⁷.

Anglický amatérsky hudobník, básnik, kňaz John Frederic Rowbotham¹⁸ podnety nachádzal v hudbe Indiánou z Ohnivej zeme a v piesňach Samoancou, ktoré zostali dlhú dobu na jednotónovej a dvojtónovej perióde. Zastával názor, že hudba spočíva v rytmickom zvuku „ten, kto prvý raz ťíkol o seba dve drevka, prenikol do najväčšieho tajomstva prírody. Objavil rytmický zvuk, mocné mystérium, koreň celého umenia hudby“¹⁹. Myšlienky anglického vzdelanca našli silnú odozvu aj v hudobnej pedagogike na konci 19. storočia. Vo vyučovaní ich začali uplatňovať najmä Satis N. Coleman, Robert W. Claiborne, Fannie R. Buchanan²⁰.

Doterajší výklad problematiky nás vedie k predpokladu, že tzv. krátke opakované zvukové výrazy, ktoré postupne prerastali do „krikového“ parlania, recitácie či deklamácie, boli zrejme z jedným významným prelomom na ceste k hudobným počiatkom (*ich vznik a miesto nevieme ani dnes určiť*). Zvuk bol pravdepodobne vyludzovaný akýmsi zosilneným výdychom pri otvorených ústach, kvílením, krikom a podobne. K rozhodujúcim znakom sa postupne radili akcentované zvuky, časové zmeny, vzrušený výraz, zdokonaľujúca sa tónová fixácia, atď. Opakovaný zvukový prejav napomáhal v podvedomí

¹⁷ C.d. č. 5, s. 27.

¹⁸ Rowbotham, J. F.: A History of Music to the Time of the Troubadours. 3. sv. London, 1885 – 7, 2. Vyd. New York, 1893.

¹⁹ C.d. č. 5 s. 26

²⁰ Práce uvedených autorov: Coloman Satis N.: Creative music for children: a plan of training based in the natural evolution of music, including the making and playing of instruments. New York, 1922, 1928, Claiborne, Robert W.: The way man learned music. I. New York, 1927, Buchanan, Fannie R.: How man made music. Chicago, 1936

dávných ľudských bytostí vytvárať aj impulzy pre skupinový sémantický význam, ktorý bol prehlbovaný mimikou, gestami a podobne. To umožňovalo lepšie vyjadrovať túžby, pocity, snahy, zrejme ešte pred vznikom reči (*premietali sa tu skúsenosti z motorickej činnosti – z vykonávaných pracovných úkonov, životnej praxe, tanca, ale i z reflexnej činnosti – tep srdca*). Okrem iného, ich prejav vysúval do popredia i ľudskú hravosť²¹, ktorá sa zreteľnejšie uplatňovala v rôznych magických rituáloch, často spätých s pohybom, tancom a podobne. Z hľadiska komunikačného procesu je tu zreteľnejšie postrehnuteľná skutočnosť, v ktorej sa zvukové a pohybové prejavy neponímajú len ako oporné výrazové prostriedky expresívneho vyjadrenia, ale aj v pozícií reprezentantov znakov, gest, sprostredkujúcich informácií. Spresňujúcim obsahovým zavŕšením expresívnych zvukových a pohybových prejavov sa stala až reč²².

„Medziskupinová „ komunikácia

Krátke zvukové výrazy sa zrejme stali aj impulzom pre hľadanie silnejších zvukových zdrojov. V dávných obdobiach to boli nielen rôzne píšťaly, či jednoducho zhotovované nástroje, ale i bubnové zdroje, ktoré boli akustický nosnejšie na prenášanie dorozumovacích významov na väčšiu vzdialenosť (*cca na 90 minút schôdze*). K bubnovým znakovým signálom možno

²¹Zástancom teórie hry boli H. Home, A. Pope, Platón, F. Schiller, W. Wundt a podobne

²²Vedci predpokladajú, že jazyk a myslenie sa pravdepodobne vyvíjali navzájom. Jazyk vznikol približne asi pred 100 000 rokmi, keď najstarší ľudský druh *Homo sapiens* opustil Afriku. Prvé písomné svedectvá o jazyku pochádzajú z obdobia pred 5 000 rokmi. Najstaršie graficky zachytené správy mali podobu obrázkov. Z nich sa vyvinuli systémy obrázkového písma (tzv. piktogramy), abstraktné znázornenie predmetov.

zaradiť i bubnovú tónovú reč, ktorá bola vytváraná zo zvukov výškovo rozoznateľných (*napríklad z vysokých, stredných, hlbokých, kombinovaných z vysokých a hlbokých a podobne*). Vyjadrovala výškovú rozdielnosť slabík (*zrejme poznaných, ak malo dôjsť k pochopeniu tónových signálov*). Tónová bubnová reč bola vo vyjadrení pestrejšia ako bubnové zvukové signály. Pri prenášaní významov používala najmenej dva bubnové nástroje rôznej tónovej výšky. Rozlišovacím znakom bola výška tónu (*teda nie jeho dĺžka; analógiu nachádzame tiež v jazykoch, založených na rozdielnych tónových výškach jednotlivých slabík, napr. v afrických kmeňoch, v jazykoch Indiánov a podobne*), ktorý sa stal nositeľom sémantickej informácie v akustickej podobe. Bubnová tónová reč bola v podstate štylizovaným hudobným zvukom, čo možno interpretovať ako obdobu štylizovaného výtvarného prejavu v období magdalénien. Bubnové signály sprostredkovali určitý odkaz, správu adresátom. Boli prejavom medziskupinovej komunikácie. V dávných dobách spĺňali i celospoločenskú komunikáciu, nakoľko boli dostupné všetkým príslušníkom určitej pospolitosti, spoločnosti, čo v súčasnosti označujeme pojmom médium. Tento stupeň vývoja je možné označiť aj ako „prototónovú komunikáciu“, ktorá sa uplatňovala paralelne s protohudobnými signálmi a predartikulačnými spôsobmi sprostredkovania informácií. Počiatkové hudobné prejavy zároveň poukazujú i na dôležitú indíciu, súvisiacu s istým stupňom vzťahového myslenia, kde popri totožnom existuje i odlišné. To, že už na tomto vývojovom stupni ľudskej pospolitosti hovoríme o prvkoch protikladnosti - s procesom rozoznávania určitých hudobných znakov, významov, nie je ojedinelou výnimkou, nakoľko signalizačnú funkciu zvukov človek poznal už od prvých prehistorických stupňov svojho

vývoja. Avšak ich racionálne uvedomovanie, ako aj ich kultivácia, sa podľa všetkého zintenzívňovali až v neskorších obdobiach – zreteľnejšie až počas vytvárania rodových spoločnosti. V týchto útvaroch sa ľudia usilovali klásť dôraz na svoje typické zvukové znaky, melódie, hudobné nástroje, farbu tónu a podobne. Osvojené hudobné znaky si úzkostlivo ochraňovali pred cudzími hudobno – zvukovými hodnotami²³. Pokladali ich nielen za cudzie, ale dokonca aj za nepriateľské, čo súviselo s kolektívnym vedomím rodovej spoločnosti a jej ochrany pred nevlastnými charakteristikami. Ako príklad môžu poslúžiť i známe antické pomenovania tónových radov podľa jednotlivých gréckych kmeňov (*dótsky, frygický, lydický a podobne*).

Hoci hudbu dnes ponímame ako univerzálny komunikačný prostriedok, napriek tomu je žiadúce jej zvukovú prezentáciu ponímať a uvádzať v kontexte s pomermi na jednotlivých vývojových stupňoch, súradniciach (*teda ako tzv. diachronicko – synchronne kontínium a diskontínium*) s vyvíjajúcou sa životnou praxou, myslením, aj vzhľadom na ich relatívnu jednoduchosť. Nepovšimnuté by nemalo zostať ani to, že hudobné prejavy sa neponímali ako činnosti odlišné od iných ľudských činností, ale ako ich integrálna súčasť. Prahudba zrejme mala určitú spoločenskú funkciu, avšak pračloveku neslúžila výlučne pre zábavu, prípadne ako niečo nadštandardné, najmä keď musel neustále tvrdo bojovať o svoju existenciu, a holý život. Pravdou je tiež, že pri prekonávaní životných situácií, uspokojovaní nevyhnutných potrieb ľudí vo vtedajších pospolitostiach, dominovalo napodobňovanie, ale neoddeliteľne s ním i

²³ Szabolcsi ich nazýva „národnostné erby“. Pozri Szabolcsi, B.: Dejiny hudby. Bratislava 1962, s. 9.

vyvíjajúce sa podoby pozorovania, myslenia ako i postupy odovzdávania nadobudnutých zručností, prejavov, overených životnou praxou členov pospolitosti.

Kreslená produkcia

Vyššie spomenuté potvrdzujú i objavy jaskynných malieb vytvorených prehistorickým človekom, ktoré dosiahli vrchol asi dvanásťtisíc rokov pred n. l., ako i archeologické nálezy. Pripomínajú nám nezabudnuteľne symboly - základné predstavy našich predkov v najstarších obdobiach ľudského vývinu. Ich význam sme si intenzívnejšie začali uvedomovať až od päťdesiatych rokov 19. storočia, kedy sa rozbiehali vedecké skúmania človeka, jeho pôvodu a podobne. Bádateľské aktivity sa zreteľnejšie prejavili najmä v múzeách, mnohých zbierkach, zapíňaním objavených dávnych prejavov, znakov, vytvorených prácou ľudí pochádzajúcich z primitívnych kultúr, ako i z existujúcich primitívnych kmeňov z celého sveta.

Medzi uvedenými primitívnymi kultúrami (*dávnymi i súčasnými*)²⁴ je však i principiálny rozdiel. Prehistorické primitívne kultúry prechádzali dynamickým procesom rastu a možno povedať i mentálnym. Existujúce primitívne kmene ostali statické, nevykazujú úsilie o vlastný rast. Z hľadiska vedeckého skúmania dokonca ani nemusia byť objektívnou vzorkou pre bádanie dávnych kultúr. Veď aj medzi dávnymi kultúrami je možné postretnúť zaujímavú skutočnosť, v súvislosti so zaostávaním niektorých primitívnych kultúr po materiálnej, technickej či

²⁴ Pod pojmom primitívna kultúra rozumieme prehistorické spoločenstvá poľovníkov a roľníkov, z ktorých sa vyvinuli vyspelé kultúry staroveku a zároveň aj označenie existujúcich kultúr, ktoré sa udržali popri vyspelých kultúrach.

ekonomickej stránke (*napríklad staroveku za rozvíjajúcimi sa kultúrami*), ale vo výtvarných prejavoch ľudí sa spomenutý fenomén nezaregistroval. Tento nevysvetliteľný jav vzali na vedomie Európania až koncom 19.storočia, keď na nich začali pôsobiť najmä prvé objavené jaskynné maľby v roku 1879 v španielskej Altamire a neskôr i vo francúzskom Dordogne.

Z historických prác je známe, že k najstarším kresleným nálezom sa radia pásovité línie nakreslené ľudskými prstami do vlhkej steny v jednej z Altamirských jaskýň (*asi pred 300 000 rokmi*). Z hľadiska dejín ľudskej civilizácie sa za východiskové skalné výtvarné prejavy pokladajú rané poľovnícke kultúry, ktoré boli rozšírené takmer po celom svete. K typickým výrazovým formám pravekých poľovníckych kultúr sa radí štýl zvierací (*znázorňoval zvieracie bytosti - čo mohlo súvisieť so získavaním živobytia, poľovník k nim pristupoval ako k seberovným, nerozlišoval medzi človekom a zvieratom*) a tzv. röntgenový (*znázorňoval vnútorné orgány zvierat*).

Praveký poľovník sa ťažšie oddeľoval od svojho okolia. Seba samého vnímal ako súčasť prírody a nie ako jednotlivca odlišného od sveta prírody. Roľník túto jednotu s prírodou narúša s prechodom od obrábaniu pôdy k osídleniu, dedine, mestu a napokon štátu²⁵.

²⁵ Existencia prapôvodného človeka zrejme závisela od jednoduchého zbierania potravy (asi 50 000 rokov pred n. l.), neskôr od zvierat na ktoré poľoval. Predpokladá sa, že v Ázii a v Afrike boli staršie poľovnícke kultúry ako v Európe. Prechod od poľovania k obrábaniu pôdy sa začal asi 8 000 rokov pred n. l. (podľa vykopávok v Jerichu). Prechod k pestovaniu plodín a chovu zvierat sa v Európe završoval okolo roku 2000 pred n. l. Z nálezov v rokli Olduvai v Tanzánii vieme, že tam asi pred miliónom rokov hominídivia používali kamenné sekacie nástroje, pri Pekingu boli nájdené skameneliny človeka asi pred 400 000 rokov.

Zhrnutie

Porovnať úroveň výtvarných prejavov so zvukovými signálmi ľudí z dávných dôb je zrejme aj dnes nereálne. O dávných zvukových prejavoch ľudí (*ako už bolo uvedené*) sa v podstate len domnievame, lebo neexistovali možnosti „zakonzervovania“ zvuku. Rozširovanie zvukového výrazu sa odovzdávalo len sluchovým a vizuálnym „pozorovaním“ hráča (*zaznamenávanie hudby do trvácnejších znakov prebiehalo dlhým a zložitým vývojom, najstaršie notové písmo pravdepodobne vytvorili Indovia a Číňania, pre nás má praktický význam notácia až starých Grékov*). Na tomto komunikačnom stupni človeka sa zrejme nedá hovoriť o existencii autonómnej umeleckej tvorby, o estetickom vedomí, o špecifickom umeleckom zážitku či o výchovných reflexiách a podobne. Isté oprávnenie tu môže prameniť viac - menej z odovzdávania nadobudnutých zručností z pokolenia na pokolenie, ktoré sa pravdepodobne odrážali v „zasväcujúcich“ výkladoch, odpozorovaných činnostiach a podobne. Na základe nájdených skalných obrazov v jaskynných priestoroch, ktoré boli viac - menej i miestami prežívania dávných ľudských pospolitostí, ako aj vzhľadom na úroveň ich stvárnenia (*hoci pre súčasníka nie je ľahké pochopiť mentalitu prehistorického človeka a jeho skalné prejavy*), je možné do určitej miery pripustiť uvažovanie o špecifickom „estetickom vedomí“ a možno i „zážitku“ (*aj vzhľadom na to, že nemáme poznatky o ich myslení k vytváraným prejavom*). Prelínala sa v nich najmä ilúzia s pozorovaním, napodobňovanie s magickou silou, čo v podstate obohacovalo zmyslový a

myšlienkový svet ľudskej osobnosti²⁶. Koniec koncov, človek má vrodenu túžbu po poznaní. V jeho vývojovom procese dôležitú úlohu zohrávali aktivity typu ako napríklad pozorovanie, počúvanie zvukových prejavov v jeho okolí, napodobňovanie a podobne²⁷. Dokonca môžeme konštatovať, že rozoznanie zvuku malo v dávnych dobách v jeho živote existenčnú hodnotu. Dnes vieme, že zvuk je chvenie matérie, ktoré je podriadené fyzikálnym zákonom. Hudba je primárne fenoménom zvuku, zvukového tvaru, ktorý odznie a zanikne. Jeho stopa v našej pamäti zostáva neúplná, nakoľko vnímanie zvuku je determinované subjektívnou schopnosťou každého jedinca, ako aj rozdielnymi vnemovými dispozíciami. Jeho vnímanie je preto nielen nespoľahlivé, ale i krátkodobé, najmä ak sa neuchováva v pamäti interpreta alebo recipienta. Na preklenie tohto problému hľadali dávne, predchádzajúce generácie rôzne písomné podoby (*takmer od vzniku písma - najstaršie notové písmo pravdepodobne vytvorili Indovia a Číňania*) zaznamenania zvukových tvarov, ktoré sú však dodnes považované za neúplný ekvivalent hudby znejúcej. No napriek tomuto známemu nedostatku je to významný zlom od orálnej kmeňovej kultúry (*charakterizuje ju vnímanie cez sluch, popisuje sa ako svet ucha*) k materiálnej fixácii tvorby (*akustické vnímanie je rozšírené o vizuálne vnímanie*). Nová skutočnosť súvisiaca so

²⁶ Andres Lommel sa vo svojej práci (Prehistorické primitívne umenie. Bratislava Pallas, 1972, s. 19.) vyjadril nasledovne: „Nikto nepopiera, že skalné maľby sú veľkými, jedinečnými umeleckými dielami, ale pri tom všetkom mnohí ešte stále nechcú uznať, že tí, ktorí ich vytvorili, museli byť aj ľuďmi jedinečných intelektuálnych schopností, slovom, že museli byť veľkými umelcami, ktorých možno porovnať s vrcholnými osobnosťami historických čias“.

²⁷ Vo vedeckom bádani to dnes označujeme termínom metódy

vznikom kníhtlače postupne podnietila i vznik médií notografických. Táto realita postupne menila svet na nepoznanie, v ktorej je zužitkované dlhodobé úsilie mnohých predchádzajúcich pospololostí, generácií usilujúcich sa sprostredkovať svoje skúsenosti, poznatky, hodnoty pomocou gest, mimiky, znakov, akustických signálov až do trvalej podoby. Predstavujú významnú líniu v dejinách medziľudskej komunikácie pri hľadaní postupov, sprostredkovaní informácií a ich ďalšieho rozvoja prostredníctvom súčasných multiplikovaných zdrojov.

Doc. Jozef Vereš, CSc.

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
jveres@ukf.sk